

Kitap Tanıtımı/ Book Review

Osmanlı Devleti'nde Kölelik: Ticaret, Esaret, Yaşam, **ed. Zübeyde Güneş Yağcı, Fırat Yaşa, Dilek İnan,** **Tezkire Yayınları, İstanbul 2017.**

Aysel Çelebi*

(ORCID ID: 0000-0003-1996-7994)

Makale Gönderim Tarihi

04.02.2020

Makale Kabul Tarihi

11.02.2020

Editörlüğünü Zübeyde Güneş Yağcı, Fırat Yaşa ve Dilek İnan'ın yaptığı "Osmanlı Devleti'nde Kölelik" adlı kitap, köleliğin Osmanlı Devleti'nde uygulanış biçimlerini, diğer devletlere kıyasla Müslüman bir devletin kölelik müessesinde ortaya çıkan farklılıkları tahlil etmek için seçilmiştir. Editörler önsözde kitabın yazılış amacını; dünyanın bugünkü ekonomik yapısının oluşmasında emekleri yadsınamaz olan kölelerin tarihine "biz de katkıda bulunmaya karar verdik" ifadeleri ile belirtmişlerdir. Eser yerli ve yabancı tarihçilerin ele aldığı çalışmalarla Osmanlı Devleti'nde köleliği derinlemesine irdelemeyi amaçlamaktadır. Kitabın içinde önsöz, içindekiler ve indeks dışında on dört makale vardır.

Kitap, Ehud R. Toledano'nun "History, Racism, and Democracy: An Ottoman Enslavement Perspective" adlı çalışma ile başlamaktadır. Yazar ırkçılık ve demokrasi kavramlarını tarihi seyir içinde ele almıştır. 19. yüzyıl Ortadoğu ve Afrika'dan Anadolu'ya getirilen kölelerin durumlarını incelemiş, bir sömürü alanı olarak değerlendirdiği Afrika'da demokrasi ve ırkçılığa kölelik üzerinden bakmıştır. Alternatif tarih yazımında köle anlatılarının da yer edinmesi gerektiğini ima etmektedir.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Düzce Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih ABD, celebiaysel@yahoo.com.

Yücel Öztürk, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Köle Emeğinin Rolü ve Hacmi” adlı makale ile kitaba katkı sağlamıştır. Köleliği devlet ve toplum açısından irdeleyen yazar, köle istihdamının zanaat alanında da yaygın olduğuna dikkat çeker ve vasıflı köle kavramına değinir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti’nde köle emeğinin yanı sıra onların miktarlarını derinlemesine ele alır. Öztürk, Ortadoğu ve Karadeniz’ in kuzeyinden Osmanlı topraklarına getirilen kölelerin sayılarına dair literatürde var olan yanlışları düzeltecek yeni bilgiler sunar. Öyle ki Kırım’ da kullanılan kefevî akçe ve osmanî akçesini karıştırarak hesaplamalar yapılmıştır. Kefevî akçenin oranı daha düşük olduğu halde osmanî akçe ile yapılan işlem sonrası 1550-1650 yılları arasında yıllık 10.000 kölenin Anadolu’ ya getirildiği bilgisi yanlıştır. Böyle olduğu takdirde 10 yıllık bir süreç sonrası Anadolu, kölelerden oluşan bir imparatorluğa dönüşmelidir. Ancak doğru hesaplamalar yapıldığında mevcut rakamın 10.000 değil de 3.000 civarında olduğunu yazar, delilleri ile birlikte kanıtlar. Makale bu açıdan hayati değer taşımaktadır.

Zübeyde Güneş Yağcı “İstanbul Esir Pazarı” adlı çalışmasında İstanbul’da çeşitli dönemlerde kullanılan esir pazarlarının kapsamlı analizini yapmıştır. İstanbul’un fethinden önce ve sonra İstanbul’un civardaki en büyük ve önemli köle pazarına sahip olduğunu vurgulamıştır. Esir pazarında köle satışı yapılırken kölelerin neler yaşadıkları, nasıl hissettikleri gibi konulara kaynakların suskunluğu nedeniyle değinilmemiş, daha çok esir pazarı ve köle tüccarları üzerinde durulmuştur.

“The Selling of Prisoners from the Baltic States to Turkish State by Greek Merchants and Ukrainian Cossacks (Early 18. Century)” isimli yazının sahibi Viacheslav Stanislavskiy’dir. Ukraynalı tarihçi Türklere köle olarak satılan Baltık Devletleri’ndeki hapisane mahkumlarını konu edinmiştir. 1708 yılında İsveçli mahkumlar Ukrayna’ya kaçırılmış ve oradan da İstanbul’a satılmıştır. Yazar bu süreçte kölelerin yaşantılarına odaklanmıştır.

Mikhail Kizilov, “Reports of Dominican Missionaries as a Source of Information about the Slave Trade in the Ottoman and Tatar Crimea in the 1660s” adlı makale ile kitaba katkı sağlamıştır. Katolik Kilisesi’ne bağlı olan Dominiken tarikatı üyeleri misyonerlik faaliyetleri yapmaktadırlar. Kizilov, gittikleri yerlerden raporlar hazırlayan tarikat

mensuplarının raporlarından yola çıkarak Kırım'da bulunan kölelere ve onların hayatlarına dair yeni bilgiler sunmaktadır. Yazar, Dominiken tarikatı mensuplarından Kırım'da köle olarak bulunanların ve misyonerlik faaliyetleri yapanların köleliğe dair verdiği bilgiler ile Kırım'da köle yaşantılarının analizini yapmaktadır.

Maria Pia Pedani'nin yazdığı "Erken Modern Dönemde Venedikli Köleler" isimli yazının çevirisini Dilek İnan yapmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda erken modern dönemde Venedikli köleleri detaylı şekilde tahlil eden yazar, makalesinde Venedik menşei kapıkullarını ayrı bir bölüm olarak ele almıştır. Yazarın Osmanlı haremdeki kadın kölelerden bahsederken Nurbanu Sultan'ın hayatına yer vermesi de onun Venedik'ten götürülen bir köle olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca İtalyan arşiv kayıtlarının kişilerin hayatlarına dair detaylı veriler içerdiğini ve kölelik araştırmalarında başvurulacak mühim kaynaklar olduğuna da dikkat çekmek gerekir.

Emine Dingaç "Osmanlı Devleti ve Eflak ve Boğdan'da Köleleşen Romanlar" makalesi ile pek çok toplumda 'ötelenmiş' olan Çingeneleri ve Çingenelerin köleleştirilmesini konu edinmektedir. Yazarın seçtiği konunun odak noktası yarı göçebe bir topluluk olan Çingenelerin esaret altındaki yaşamlarıdır. Ancak Dingaç, Eflak ve Boğdan'ın siyasi ve idari tarihini anlatıp Çingenelerden bahsetmeye başladığında makale aniden bitmektedir. Çingenelerin nasıl kölelik yaptıklarını, diğer kölelerden farklı yönlerini, yaşamlarından kesitleri çalışmasına konu edinmemiştir. Makalesinin sonunda ise yazar, bugünkü Romanya'daki Çingene nüfusunun oranını diğer Avrupa ülkelerindekilerle kıyaslayarak bu ülkede fazla olmasının sebebini bu topraklarda onların kabul görüp rahat yaşamalarıyla bağlantılı olduğu tespitinde bulunmaktadır.

"Akdeniz'de Korsanlık ve Osmanlı-Venedik İlişkilerinde Bir Esir Alma Krizi: Arap Emiri Kızı Zemre'nin Kaçırılışı" adlı çalışmanın sahibi Serap Mumcu'dur. Yazar, Doğu Akdeniz'de egemenliğin Osmanlı Devleti'ne ait olduğu erken modern dönemde korsanlık faaliyetlerinin Osmanlı ve Venedik arasında hangi sorunlara yol açtığını analiz etmektedir. Bu sorunlardan bir tanesi ise Arap Emiri'nin kızı Zemre'nin kaçırılma ve kurtarılma sürecidir. Yazar, araştırmasında esir alınma sürecinde Osmanlı topraklarında bulunan balyosa yazılan mektuplardan ve balyosun Venedik Doç'una yazdığı raporlar üzerinden Zemre'yi takip

etmiştir. Osmanlı sadrazamının araya girmesinin sonucunda bile Zemre'nin Venedik tarafından geri verilmemesi korsanlık faaliyetlerinin ve sonuçlarının ne denli önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Ümit Ekin “Seyahatnamelerin Işığında Osmanlı Toplumunda Köleler” adlı çalışmasında tarih yazımında toplumu betimleyen ve bilinmeyen yönlerini ortaya çıkaran seyahatnameler üzerinden Osmanlı toplumunda köleliği değerlendirmektedir. Yazar, Türklerin sosyal yaşantısından kölelere davranışlarına kadar çeşitli konularda yerli ve yabancı seyyahların gözünden yeni bilgiler sunmaktadır. 1585’te Osmanlı’da esir düşen ve yaklaşık üç yıl köle olarak bulunan Michael Heberer’in anıları ve gözlemleri oldukça ilginçtir. Makalede genel olarak kölelerin nasıl beslendiği, hangi kıyafetleri giyebildikleri, ibadetlerini nasıl yaptıkları/yapabildikleri gibi konulara yer vererek, onların Osmanlı toplumunda çok da iç açıcı durumda olmadıklarına vurgu yapmaktadır.

Fırat Yaşa tarafından yazılan makale “Efendi-Köle ilişkisi Bağlamında Şeyhülislam Fetvaları” Osmanlı Devleti’nde farklı dönemlerde yaşamış dört büyük şeyhülislam ve onların fetvaları üzerine odaklanmaktadır. Ebussuûd Efendi, Çatalcalı Ali Efendi, Feyzullah Efendi ve Yenişehirli Abdullah Efendi’nin fetva mecmualarında kölelerle ilgili soruları ve verilen cevapların dönemden döneme değiştiği/değişmediği ortaya konulmaya çalışılmıştır. Köle’nin İslam hukukundaki yerinden ziyade efendi köle ilişkisini sorgulayan yazar, kölelerin Osmanlı toplumunda ne ifade ettiği, nasıl algılandığı, sözünün bir değerinin olup olmadığı ve kendilerine ne tür hakların verilip/verilmediği gibi sorulara fetvalar üzerinden cevap aramıştır.

Ahmet Köç “Vakfiyelere Göre Vakıflarda Köle İstihdamı” yazısını kaleme almıştır. Vakıflarda köle varlığı; vakıftan faydalanan köleler, vakfedilen köleler ve vakıf kurucusu olan köleler olmak üzere üç başlıkta incelenmiştir. Vakıfların kurucuları olan kölelerin devşirme kökenli olduğundan ve diğer kölelerden farklı olarak Osmanlı Devleti’ndeki devşirme kölelerin devlet kademelerinde yükselebilecek imkânından bahsedilmiştir. Yazar vakıfları kuran köleleri, kurulan vakıflarda çalıştırılan köleleri ve vakıflarda hangi işlerde çalıştırıldığını detaylı şekilde aktarmıştır.

Mustafa Akkaya ise “Osmanlı Dönemi Batı Anadolu’da Tarımsal İşgücünde Kullanılan Köleler” adlı çalışma ile kitaba katkı sağlamıştır. Yazar, kölelik kavramını tarihi süreç içinde ele alarak Batı Anadolu’da tarımsal işgücünde kullanılan Afrika kökenli kölelere odaklanmaktadır. Akkaya, Afrika’dan Osmanlı Devleti’ne getirilen kölelerin, 1846 yılında köleliğin Osmanlı topraklarında kaldırılmasından sonra Afro-Türkler’in neler yaptıkları sorusuna cevaplar aramıştır. Makalede yazarın Torbalı’da bulunan Tulum Çiftliği’nde yaşayan Afrika kökenli kölelerin torunlarından olan bir nenenin görüntüsüne de yer vermesi o dönemden hâlâ bölgede izler bulunduğuna işaret etmektedir.

Polonyalı tarihçi Natalia Krolikowska “Social Status, Living Conditions, and Religiosity of Slaves from the Lands of the Polish-Lithuanian Commonwealth in the Crimean Khanate in the 17th Century” isimli makaleyi kaleme almıştır. Yazar, Kırım’da çok sayıda köle bulunduğundan ve Osmanlı Devleti’nin kölelerinin büyük bir bölümünün buradan temin ettiğine vurgu yapmaktadır. Kırım’da bulunan kölelerin yaşamlarını, Kırım kadı sicilleri, Lehçe ve İtalyanca arşiv vesikalarından yararlanarak araştırmasında tahlil etmiştir. Polonyalı olan esirlerin Kırım toplumdaki durumu da araştırmanın diğer bir odak noktasıdır.

Kitap, Zübeyde Güneş Yağcı ve Emre Ataş’ın birlikte hazırladığı “Osmanlı Devleti’nde Kaçak köleler: Abd-ı Abık” makalesi ile bitmektedir. Yazarlar, kaçak köleleri detaylı bir şekilde irdeleyerek kölelerin kaçmaya teşebbüs ettiklerinde genelde yakalandıklarını belirtmektedirler. Yağcı ve Ataş, yakalanan kişinin köle olduğunu yakalayan kişilerin nasıl anladıkları; onların kılık kıyafetinden veyahut fizikî özelliklerinden mi yoksa hâl ve hareketlerinden mi anladıkları gibi sorulara cevap vermemişlerdir. Daha çok firarîlerin yakalanması, beytü’l-mal eminliği ve kaçan kölenin sahibinin ödemesi gereken meblağlar üzerine yoğunlaşmışlardır.

Sonuç olarak kitapta yer alan makalelerin her biri köleliğin ayrı bir yönüne değinmektedir. Ancak yazarların azat edilme ve köle olmanın şartları gibi benzer konuları sürekli tekrar ettikleri de gözden kaçmamaktadır. Makaleler, Osmanlı toplumunda kölelik müessesesinin nasıl işlediğini ve onların varlıklarını çeşitli kaynaklardan ele alması bakımından mevcut çalışmalardan farklılık göstermektedir. Kadı

sicilleri, seyahatnameler ve fetva metinlerinin yanı sıra İtalyan, Rus, Leh arşivlerinden vesikalardan faydalanılması eserin değerini bir hayli artırmaktadır. Özellikle Yücel Öztürk tarafından kaleme alınan yazı, kölelik araştırmalarında sürekli yinelenen yanlışların düzeltilmesi açısından oldukça mühimdir. Tüm bunların yanı sıra kitapta dört tane İngilizce yazılmış makale bulunmaktadır. Türkçe olarak basılan ve Türkiye'deki okuru hedef alan bir editöryal çalışmada İngilizce yazılan makaleleri okuyucunun yabancı dil yeterlilik düzeyini dikkate almayarak Türkçe'ye çevirmemiş olmaları da önemli bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır.